

Trekvlinders in 1993 (vierenvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera)

R. DE VOS & A.L.M. RUTTEN

VOS, R. DE & A.L.M. RUTTEN, 1995. MIGRATING LEPIDOPTERA IN 1993 (FIFTY-FOURTH REPORT). – *ENT. BER., AMST.* 55 (9): 137-146.

Abstract: In 1993 21 species of migratory Lepidoptera, one migratory indigenous species and one rare wanderer were observed in The Netherlands by 149 observers. In general migratory activity appeared to be low, but some rare species, such as *Leptidea sinapis* and *Pontia daplidice*, were seen in unusual high numbers. Two specimens of *Aporia crataegi* were seen, a rare wanderer in The Netherlands, and for the second successive year the rare species *Hyles euphorbiae* and *Mythimna vitellina* were recorded. The absence of *Orthonama obstipata* and *Peridroma saucia* is noteworthy.

Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

Inleiding

Het jaar 1993 was voor de trekvlinders er één van uitersten. Voor de meeste soorten was het geen gunstig jaar, de aantallen bleven vaak erg laag en voor sommige soorten betekende dat een diepterecord van het totale aantal waargenomen vlinders. Aan de andere kant werden enkele zeldzame soorten juist in relatief grote aantallen waargenomen. In totaal werden in Nederland 21 soorten echte trekvlinders geregistreerd en werd van één inheemse soort duidelijk migratie waargenomen. In dit vierenvijftigste jaarverslag volgt hiervan een overzicht. Zeer verrassend was de aanwezigheid van het boswitje (*Leptidea sinapis* (Linnaeus)) en het resedawitje (*Pontia daplidice* (Linnaeus)), beide in vrij grote aantallen. Van het in ons land uiterst zeldzame groot geaderd witje (*Aporia crataegi* (Linnaeus)) werden in het westen van ons land twee exemplaren gezien. Opnieuw werden waarnemingen gedaan van de wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae* (Linnaeus)) en *Mythimna vitellina* (Hübner), hoewel veel minder dan in 1992 (De Vos & Rutten, 1995). *Peridroma saucia* (Hübner) en *Orthonama obstipata* (Fabricius) werden niet waargenomen. Van de laatste soort werd overigens in België wél een exemplaar gezien (Vermandel & Vanholder, 1994). Er wordt een oproep gedaan om voortaan ook meldingen uit kassen door te geven van voor-

al *Chrysodeixis chalcites* (Esper).

In fig. 1A en 1B worden respectievelijk de neerslagduur en temperatuur weergegeven, waargenomen in De Bilt in 1993 (Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI), 1994). De invloed van het weer in 1993 op het voorkomen van de trekvlinders wordt kort besproken.

Medewerkers

Van de volgende 149 medewerkers en instellingen kregen we bruikbare trekvlindergegevens, waarvoor onze hartelijke dank:

A. Adriaans, A. Alberts, K. Alders, B. van As, J. Asselbergs, J. de Bakker, A. van Beek, H. Beers, J. Bielen, J. Bijlsma, R. Bijlsma, Th. Blokland, P. Boelaars, S. de Boer, L. Bonhof, H. Bosma, L. Bot, W. Briër, T. van den Broek, mw. W. de Brouwer, H. Bunjes, N. van den Burg, fam. Crum, G. Daalder, J. van Daalen, A. Deelman, mw. B. Dekker, M. Delnoye, H. Dolfien, D. Doornheijn, mw. T. Duijm-Van Oyen, A. Ebens, N. Elfferich, J. van 't Ende, C. Felix, G. Flint, A. Franssen, M. Franssen, H. Gaasbeek, P. Gaasendam, mw. H. Gehéniou-Lasance, M. van Gelder, C. Gielis, J. Goudzwaard, W. Grinwis, mw. L. Groen, F. Groenen, A. Groenendijk, A. Grosscurt, M. van Hall, M. Haselhoff, R. Heideveld, C. Hellegreen, G. Helmers, A. Herweyer, P. de Heus, K. Hoek, B. Hoekstra, B. Hoentjen, W. Hogenes, H. Holsteijn, mw. A. Hoorveld-Jouksma, K. Huisman, A. Jacobs, R. Jacobs, M. Jansen, M.G. Jansen, P. Jeschar, K. Kaag, I. Kaijadoo, D. van Katwijk, mw. M. de Keijzer, D. Keurhorst, KNNV Werkgroep "Waterweg-Noord", mw. E. Koopmans-Grommé, H. Kortekaas, J. Koster, P. Kreijger, J. Kuchlein, H. Lavrijsen, V. Lefeber, I. de Looff, L. Looman, T. Looman, J. Lucas, R. Luntz, H.

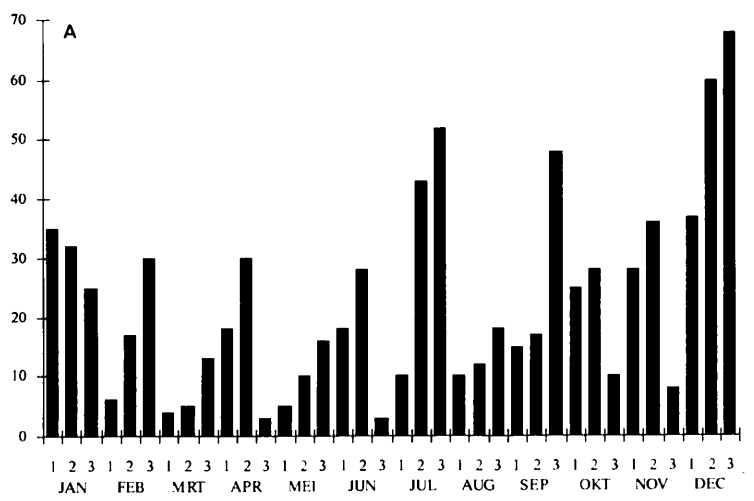
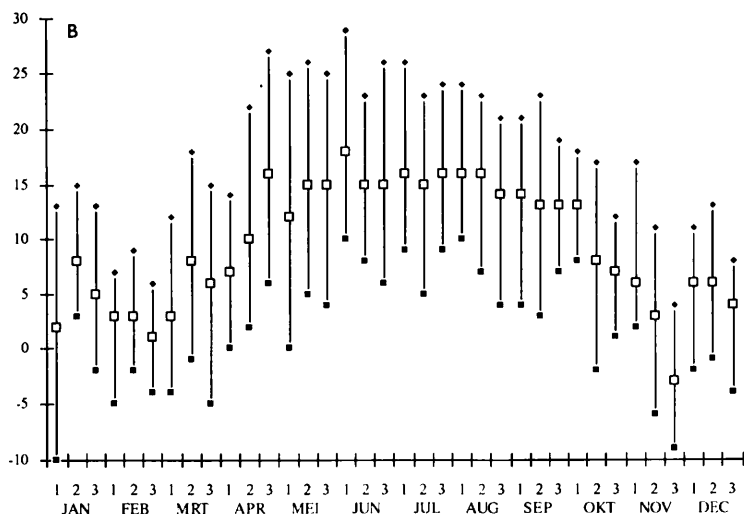

Fig. 1A-B. Weersomstandigheden in 1993, waargenomen te De Bilt (gegevens Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 1994). 1A, neerslagduur per decade in uren; 1B, maximum-, minimum- en gemiddelde temperatuur per decade in graden Celsius.

Meek, F. Melkert, G. van de Meulen, G. Minnema, G. van Minnen, F. Moelans, mw. E. Molin-Neef, J. Moonen, H. Nagel, Ch. Naves, K. Nieuwland, E. Noordzij, P. Oomen, W. Oord, J. van Oort, A. van Oosten, F. van Oosterhout, G. Padding, J. van Piggelen, G. Plat, W. Poppe, M. Prick, D. Prins, J. de Raad, A. van Randen, A. Remecus, B. Rietman, P. Rooij, W. van Rooijen, A. Rutten, A. Schreurs, mw. J. Schuitman, J. Sentjens, J. Silber, J. Sinnema, J. Slot, G. Smeets, mw. M. Smulders, P. van Son, M. Sonnemans, E. van der Spek, A. Steendam, D. Stienstra, B. van der Veen, H. Veen, C. de Veld, E. Vermandel, De Vlinderstichting, R. de Vos, P. Vranken, P. Vroegindewij, J. van Vuure, P. van Wely, H. Werners, A. Westerneng, Y. Wijnalda, G. Wilmink, natuurorganisatie "De Windbreker", Th. Wip, H. van Woerden, J. Wolschrijn, O. Zijlstra, P. Zumkehr.

Waarnemingen

Hoewel de gemiddelde temperatuur van 1993 iets hoger was dan normaal, zal iedereen zich herinneren dat het met name een zeer nat jaar was. Dat desondanks een vrij normaal aantal uren zonneshijn bereikt werd, was vooral te danken aan het fraaie voorjaar. De winter 1992-1993 was vrij zacht en vooral januari en maart waren mild. De lente die toen volgde behoorde tot de zachtste lentes van deze eeuw. De gemiddelde temperatuur van april bereikte een nieuwe recordhoogte en vooral de derde

decade was extreem warm. Ook mei en de eerste decade van juni mochten er zijn, met een aantal zomerse dagen. Op 11 juni maakte een plotselinge omslag naar koeler, maar vooral veel natter weer, een einde aan een lange periode van gemiddeld ongewoon warm weer. Na een reeks van fraaie zomers in de voorgaande jaren, is de zomer van 1993 een teleurstelling geworden, met veel regen en weinig zonneschijn. Juli was met name in de laatste twee decaden zeer nat. September en oktober werden er niet beter op en waren te koud en te nat. Tenslotte zette ook de winter al erg vroeg in. Op 15 november begon een periode met vorst en sneeuw, die deze novembermaand tot de drie koudste van deze eeuw maakte. December was weer wat milder, maar zeer nat (KNMI, 1994).

Slechts van de atalanta (*Vanessa atalanta* (Linnaeus)) werden enkele overwintersaars gemeld. Het echte trekvlinderseizoen begon vrij abrupt in de derde decade van april, als gevolg van de toen heersende hoge temperaturen. Een verrassing was dat niet alleen algemene soorten als de koolmot (*Plutella xylostella* (Linnaeus)) en de atalanta in aantal werden gezien, maar ook het boswitje (*Leptidea sinapis* (Linnaeus)). Van deze laatste soort werd alleen al in april een ongekend hoog aantal van veertien exemplaren waargenomen. Half juni veroorzaakte de overgang naar koel en nat weer echter een scherpe daling in de trekvlinderaantallen. Lage temperaturen waren eind oktober ook de oorzaak van het abrupte einde van het seizoen. Ondanks de tegenvallende zomer en het koude en natte najaar is een totaal van 21 soorten trekvlinders (zie tabel 1), waaronder enkele zeer bijzondere, geen slecht resultaat.

Plutella xylostella (Linnaeus)

De eerste koolmot werd op 20 april te Lexmond (Zuid-Holland) gezien door C. Gielis. Hierna volgde een vrijwel constante stroom van waarnemingen uit het gehele land, die duurde tot en met het einde van april. Deze periode eindigde abrupt in mei, toen de aantallen kleiner werden tot slechts enkele waarnemingen. Hoewel het koolmotje zich in het verdere

verloop van het seizoen weer iets herstelde, bleven de aantallen laag en werd de vlinder slechts mondjesmaat gemeld. De laatste koolmot werd op 10 oktober te Kortgene (Zeeland) waargenomen door J. van Vuure. Een jaartotaal van 321 exemplaren is voor deze soort ronduit laag te noemen en staat in schril contrast met de bijna 1600 exemplaren uit 1992 (De Vos & Rutten, 1995)!

Wederom zijn de waargenomen aantallen zeer ongelijk over het land verdeeld. In Zeeland en Zuid-Holland werden de meeste waarnemingen gedaan, respectievelijk 79 en 59 exemplaren. In Drenthe (1), Overijssel (8), Utrecht (1) en Noord-Holland (7) werden nauwelijks koolmotjes gezien en uit Groningen en Flevoland werden zelfs totaal geen meldingen ontvangen. Omdat lang niet iedere waarnemer deze kleine soort goed kent, bestaat de indruk dat veel exemplaren over het hoofd gezien worden. Niettemin blijft het lage aantal voor Noord-Holland opmerkelijk, aangezien in deze provincie intensief wordt uitgekeken naar het koolmotje.

Homoeosoma nebulella (Denis & Schiffmüller)

Dit is een uiterst zeldzame trekvlinder, die nog maar tweemaal in ons land is waargenomen. Het eerste exemplaar werd in 1884 te Amsterdam gevangen, het tweede in 1937 te Zandvoort (Kuchlein, 1993). Een nagekomen melding uit 1992, te laat om in het verslag van dat jaar te worden opgenomen, betreft een vlinder welke op 28 mei te Twello werd gevangen (J. Wolschrijn), het derde Nederlandse exemplaar.

Sitochroa verticalis (Linnaeus)

Deze soort wordt nu voor het eerst bij de registratie betrokken. Volgens Kuchlein (1993) zijn de in ons land gevonden exemplaren van deze soort vermoedelijk immigranten. In de ons omringende landen is deze Pyralide ook bekend en op vele plaatsen is het een standvlinder, waaronder in voormalig Oost-Duitsland en Denemarken (Palm, 1986). Ook in

Groot-Brittannië is de soort inheems, maar hier vindt tevens immigratie plaats (Kuchlein, 1993).

Uit Nederland zijn slechts enkele oude meldingen bekend: tussen 1859 en 1928 werden in totaal slechts acht exemplaren gezien (Kuchlein, 1993). Nadien is van deze soort geen melding meer gemaakt, totdat J. Asselbergs in 1992 te Woensdrecht (Noord-Brabant) maar liefst 20 exemplaren vond (Kuchlein, 1993). In 1993 werden op dezelfde vindplaats 27 vlinders gevonden, zodat het vermoeden bestaat dat er zich een populatie heeft gevestigd. Nader onderzoek zal hierin duidelijkheid moeten brengen.

Udea ferrugalis (Hübner)

Vindplaatsen: Gdl.: Arnhem, Twello; Zl.: Kortgene; Lbg.: Wrakelberg.

In totaal werden slechts tien vlinders waargenomen. Niet ongebruikelijk voor deze soort, waarvan de jaartotalen zeer sterk kunnen fluctueren. Op 9 augustus verscheen de eerste vlinder te Kortgene (J. van Vuure) en de laatste werd hier eveneens gezien op 13 oktober.

Udea lutealis (Hübner)

In het vorige jaarverslag werd deze soort van de trekvlinderlijst geschrapt. De meldingen in 1993 onderstrepen nog eens dat deze pyralide nu inheems is. Op de bekende vindplaatsen als de Wrakelberg en Eys (beide in Limburg) werden 34 vlinders waargenomen (K. Huisman, A. Schreurs). Twee andere exemplaren werden te Nijmegen (Gelderland) (B. Rietman) en te Papenvoort (Drenthe) (K. Huisman) gezien.

Nomophila noctuella (Denis & Schiffermüller)

Vindplaatsen: Fr.: Hemrik; Dr.: Papenvoort; Gdl.: Twello; NH.: Wimmenumerduinen; ZH.: Ouddorp. Rockanje; Zl.: Kortgene; NB.: Luyksgestel, Woensdrecht.

Een jaartotaal van 15 stuks is laag voor deze soort, al zijn er jaren met nog lagere aantallen geweest. De waarnemingen zijn verspreid

over heel Nederland. De eerste exemplaren werden reeds vroeg gemeld: op 28 april te Ouddorp (K. Huisman) en op 12 mei te Twello (J. Wolschrijn). In elke maand werden wel één of enkele vlinders gezien, het laatste exemplaar op 27 oktober te Ouddorp.

Ancylosis oblitella (Zeller)

Vindplaatsen: Zl.: Kortgene; Lbg.: Venray.

Deze voor ons nieuwe trekvlinder is vermoedelijk bij veel waarnemers nog onbekend. Het is een pyralide, behorende tot de Phycitinae, die voor de meesten, die zich niet verdiepen in de Microlepidoptera, een probleem vormt bij het herkennen. Voor gegevens over deze soort zijn we dus geheel afhankelijk van de relatief weinig waarnemers die in deze groep thuis zijn. Het aantal gegevens over *A. oblitella* dat bij ons binnenkomt, is daarom veel geringer dan van de meer bekende en grotere soorten. Ditmaal werden slechts twee exemplaren gemeld: het eerste werd op 4 juli te Venray gevangen (A. Rutten) en het tweede op 13 augustus te Kortgene (J. van Vuure).

Leptidea sinapis (Linnaeus)

Vindplaatsen: Lbg.: Eckelrade, Kerkrade, Maastricht, Observant, Wijlre.

De grootste verrassing in 1993 vormde het boswitje. In 1990 werd één exemplaar door B. van Aartsen te Oost-Maarland (Limburg) waargenomen, nadat het boswitje sinds 1971 niet meer in Nederland was gezien. In 1993 werden niet minder dan 30 exemplaren waargenomen, waarmee het hoogste aantal van 19 stuks in 1951 ruimschoots overtroffen wordt. De vlinder werd uitsluitend uit Zuid-Limburg gemeld. De eerste 11 exemplaren werden op 29 april waargenomen te Eckelrade (1), Maastricht (9) en Wijlre (1) (G. Smeets). Ook in de hierop volgende weken werden regelmatig boswitjes gemeld. Op 22 mei werden de laatste twee vlinders van de eerste generatie te Maastricht (G. Smeets) en op de Observant (J. Moonen) waargenomen. De waarnemingen van de veel minder talrijke tweede generatie startten op 3 juli met twee vlinders te Maas-

tricht (C. Felix, G. Smeets) en eindigden op 7 augustus te Kerkrade en Maastricht met twee meldingen van G. Smeets, die de meeste waarnemingen (28 stuks) op zijn naam heeft staan. In totaal werden 25 exemplaren van de eerste en 5 exemplaren van de tweede generatie geteld.

☞ *Pontia daplidice* (Linnaeus)

Vindplaatsen: Gr.: Hoogezand; Fr.: De Rohel, Griend, Terschelling (Oosterend); ZH.: Meijndel.

Een andere opmerkelijke waarneming in 1993 was het resedawitje. Sinds 1978 was deze soort niet meer in Nederland gezien en voor een totaal van zeven exemplaren moeten we zelfs teruggaan tot 1955! Opvallend is dat alle waarnemingen, op één na, uit Noord-Nederland afkomstig zijn. Dat duidt op een westwaartse trekroute vanuit Noord- en Midden-Duitsland, zoals dat ook van *Colias hyale* en *Pieris brassicae* bekend is (De Vos & Rutten, 1995). Het enige exemplaar van de eerste generatie werd op 29 juni gezien te De Rohel (J. Bijlsma). Van de tweede generatie werden de eerste twee waarnemingen gedaan op het vogeleiland Griend op 1 en 3 augustus (B. Hoentjen), gevolgd door twee exemplaren op 8 augustus op Terschelling (Oosterend) (P. Zumkehr), één exemplaar op 13 augustus te Hoogezand (P. Gaasendam) en tenslotte één op 15 augustus te Meijndel (J. de Raad). De laatste waarneming zou een zuidwaarts trekend exemplaar kunnen betreffen, dat mooi aansluit op de hierboven beschreven migratieroute. Het resedawitje volgde in dat geval de kustlijn van Nederland van noordoost naar zuidwest.

Aporia crataegi (Linnaeus)

Vindplaats: ZH.: Zoetermeer.

Volgens Lempke (1972) is het groot geaderd witje geen trekvlinder. Vroeger was deze soort in ons land inheems, maar thans wordt betwijfeld of zich hier nog wel een populatie bevindt. De laatste jaren zijn er nauwelijks waarnemingen gemeld. In 1985 werden in de provincie Groningen enkele exemplaren ge-

zien, waarschijnlijk afkomstig uit de Duitse populatie in Oldenburg en Aurich (Lempke, 1989). Op 10 mei en 8 juni 1993 werd te Zoetermeer telkens één vlinder waargenomen (P. van Wely). Deze bevinden zich wel erg ver van de genoemde Duitse populatie en vermoedelijk betreft het hier zwervers.

Pieris brassicae (Linnaeus)

Duidelijk migrerende exemplaren van het groot koolwitje werden uitsluitend gezien langs de Hondsbossche Zeewering bij Petten (Noord-Holland) (Natuurorganisatie De Windbreker). Noordwaartse trek werd waargenomen op 29 april (5), 10 mei (8) en 10 juni (5). Zuidwaarts migrerende vlinders werden gezien op 13 (13 stuks) en op 19 september (6 stuks).

Colias hyale (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Griend, Terschelling (Midland); Ov.: Steenwijk; ZH: Zoetermeer; Lbg.: Eys, Gulpen, Kunderberg.

Vergeleken met het jaartotaal van 271 exemplaren in 1992 is het aantal van 12 exemplaren in 1993 wel erg laag. Toch is dit niet uitzonderlijk, gezien de vele jaren na 1976 waarin het totaal aantal niet boven de 10 exemplaren kwam. Opvallend is de duidelijke splitsing in noordelijke en zuidelijke vindplaatsen. Ongetwijfeld heeft dit te maken met de reeds eerder genoemde trekroute die via Midden- en Noord-Duitsland naar ons land voert (De Vos & Rutten, 1995). In dit geval was er vermoedelijk sprake van een gescheiden noordelijke en zuidelijke migratievlucht, die overigens gelijktijdig plaatsvonden. Het eerste exemplaar dat in ons land werd waargenomen, heeft met die migratie waarschijnlijk niets van doen gehad. Reeds op 10 mei werd deze vlinder te Zoetermeer gezien (P. van Wely). Daarna volgde de genoemde migratie, waarvan op 17 juli op Terschelling (Midland) de eerste vlinder werd waargenomen (P. Zumkehr). In Overijssel volgde een tweede op 23 juli te Steenwijk (G. Padding). Op 29 juli werden de eerste vijf gele luzernevlinders in het zuiden

Tabel 1. Waargenomen aantallen trekvlinders per decade in 1993.
(* rupsen, ** exacte datum onbekend; zie tekst)

Soort	februari			maart			april			mei			juni		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
1. <i>Plutella xylostella</i>	-	-	-	-	-	-	-	1	88	3	2	10	50	21	12
2. <i>Sitochroa verticalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	10	5	4
3. <i>Udea ferrugalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. <i>Nomophila noctuella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1
5. <i>Ancylosis oblitella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. <i>Leptidea sinapis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	14	7	2	2	-	-	-
7. <i>Pontia daplidice</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
8. <i>Colias hyale</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
9. <i>Colias crocea</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10. <i>Vanessa atalanta</i>	3	-	-	1	-	1	2	4	41	32	48*	186	323	145	208*
11. <i>Cynthia cardui</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	6	3	7
12. <i>Acherontia atropos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
13. <i>Agrius convolvuli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. <i>Macroglossum stellatarum</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1**	-	1	-	8
15. <i>Hyles euphorbiae</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2*
16. <i>Agrotis ipsilon</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	4	-
17. <i>Mythimna vitellina</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18. <i>Heliothis peltigera</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
19. <i>Helicoverpa armigera</i>	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20. <i>Autographa gamma</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	13	39	100	20	47
21. <i>Chrysoideixis chalcites</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1

gezien te Eys en Gulpen (F. van Oosterhout). Bijna gelijktijdig werden respectievelijk op 3 en 4 augustus op vogeleiland Griend 1 exemplaar (B. Hoentjen) en in Zuid-Limburg op de Kunderberg 2 exemplaren (M. Prick) waargenomen. De laatste waarneming kwam op 13 augustus eveneens van de Kunderberg. In de dagen eropvolgend werden telkens twee exemplaren waargenomen in België, te Hour (provincie Namen), op 14, 16 en 17 augustus (Vermandel & Vanholder, 1994). Deze waarnemingen sluiten prachtig aan op de laatste uit Nederland en zijn vermoedelijk onderdeel van de "zuidelijke migratievlucht" uit Midden-Duitsland.

Colias crocea (Fourcroy)

Vindplaats: Lbg.: Kunderberg.

Aanvankelijk leek het erop dat we het in 1993 voor het eerst sinds het begin van de trekvlinderregistratie, zonder één enkele waarneming van de oranje luzernevlinder zouden moeten doen. Op de valreep bereikte ons echter nog de melding van een exemplaar, gezien op de Kunderberg op 13 augustus door M. Prick.

Evenals de gele luzernevlinder (*C. hyale*) is ook deze soort vanaf het begin van de jaren '70 veel zeldzamer geworden. Na 1978 en 1980 is dit het derde jaar waarin slechts één vlinder genoteerd kon worden.

Vanessa atalanta (Linnaeus)

Waarschijnlijk mede dankzij de slechte zomer werden slechts 6874 exemplaren geteld, een zeer matig resultaat voor deze soort. Er werden drie overwinteraars gemeld: op 6 februari te Assen (Drenthe) (R. Bijlsma), 7 februari te Heerde (Gelderland) (R. Heideveld) en op 10 februari te Denekamp (Overijssel) (H. Meek). Mogelijk geldt dit ook voor een exemplaar van 8 maart te Berkel (Zuid-Holland) (E. Molin-Neef). Het migratieseizoen brak echter op 27 maart aan met een exemplaar te Staelduin (Zuid-Holland) (A. van Oosten), waarna de atalanta in iedere decade aanwezig was. De aantallen bleven laag met een piek van 323 exemplaren in de eerste decade van juni, dus vlak voor de weersomslag naar slecht zomerweer. De tweede, in ons land opgegroeide generatie bereikte haar eerste hoogtepunt in

	juli			augustus			september			oktober			november			Totaal
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
1.	27	20	22	35	10	5	4	7	2	2	-	-	-	-	-	321
2.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27
3.	-	-	-	1	5	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	10
4.	3	2	-	1	-	1	-	2	2	-	-	1	-	-	-	15
5.	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
6.	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30
7.	-	-	-	4	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
8.	-	1	6	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
9.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
10.	361*	392	574	790	740*	466	634*	870	459	423	154	15	2	-	-	6874
11.	9	14	15	22	17	7	2	7	1	1	-	-	-	-	-	116
12.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
13.	7	1	-	-	1	3	-	1	1	-	-	-	-	-	-	14
14.	5	3	2	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	22
15.	-	-	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
16.	3	-	2	2	-	3	-	4	-	-	2	-	1	-	-	24
17.	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
18.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
19.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*
20.	112	218	344	682	321	97*	147	762	538	281	52	53	3	-	-	3833
21.	3	-	-	42	28	8	4	2	7	10	-	-	-	-	-	106

de eerste decade van augustus en vervolgens in de tweede decade van september. In oktober daalden de aantallen snel en op 4 november werden de laatste twee exemplaren gezien te Alblasserdam (Zuid-Holland) (M. de Keijzer) en te Lienden (Gelderland) (M.G.M. Jansen). In Noord- en Zuid-Holland werden de meeste exemplaren gezien, met name in de laatste provincie was de atalanta goed vertegenwoordigd met 1786 exemplaren. Opvallend is het kleine aantal dat gemeld werd uit Limburg, slechts 180 exemplaren. Ook uit het midden van het land, in Utrecht en Flevoland, werd de atalanta slechts mondjesmaat gemeld, respectievelijk 51 en 78 exemplaren. In totaal werden 10 rupsen waargenomen.

Cynthia cardui (Linnaeus)

Het jaar 1993 was met 116 exemplaren voor de distelvlinder heel slecht. Slechts in vijf jaren werden minder vlinders gemeld. Veel waarnemers hebben dan ook verbaasd gereageerd op het ontbreken van deze soort op hun lijst. Pas op 8 mei werd door P. Boelaars te Streijen (Zuid-Holland) de eerste vlinder ge-

meld, gevolgd door een exemplaar op 18 mei te Heerenveen (Friesland) (H. Beers). Voor zover van een piek in de waarnemingen gesproken kon worden, viel deze in de eerste decade van augustus. Waarschijnlijk waren dit reeds vertegenwoordigers van de hier opgegroeide generatie. Het laatste exemplaar werd op 10 oktober te Brummen (Gelderland) gezien door I. de Looff. Opvallend is het zeer kleine aantal vlinders dat gemeld werd uit het noorden van Nederland: Friesland, Groningen en Overijssel met elk drie exemplaren en Drenthe met slechts één vlinder. Uit Utrecht en Flevoland zijn helemaal geen meldingen binnengekomen. Dat de distelvlinder kennelijk moeite had om zich naar het noorden te verplaatsen blijkt ook uit het feit dat in België 134 exemplaren gezien werden (Vermandel & Vanholder, 1994). Meestal liggen de totalen in België door het kleinere aantal waarnemers juist onder die van Nederland.

Acherontia atropos (Linnaeus)

Vindplaats: Lbg.: Gronsveld.

Van de doodshoofddvlinder werd slechts één

exemplaar waargenomen, en wel op 30 juni te Gronsveld (J. Moonen). Het jaar 1993 behoorde hiermee, samen met 1942, 1986, 1988 en 1990, tot de jaren met de minste exemplaren. Het is tot nu toe nog niet voorgekomen dat geen enkel exemplaar gezien werd.

Agrius convolvuli (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (West-Terschelling); Dr.: Hollandsche Veld; Gdl.: Warnsveld; ZH.: Berkel; Zl.: Lamswaarde; NB.: Langenboom, Vlijmen, Waalwijk; Lbg.: Meerssen.

In vergelijking met de twee voorgaande jaren viel het resultaat van 1993 in het niet, maar als we de topjaren buiten beschouwing laten, is een jaartotaal van 14 exemplaren vrij normaal. De meeste waarnemingen werden begin juli gedaan. Op 5 juli werden te Meerssen de eerste twee vlinders gezien (G. Smeets). Op 7 juli werden te Berkel en Langenboom respectievelijk één en drie exemplaren waargenomen (C. de Veld, A. Adriaans). Op de laatstgenoemde locatie werd een dag later weer een windepijlstaart gezien. De laatste waarneming stamt van 21 september te Vlijmen (P. Kreijger). Er kwamen geen meldingen van rupsen binnen.

Macroglossum stellatarum (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Jan Thijssenduin); Gdl.: Nunspeet, Vaassen; NH.: Egmond-Binnen, Egmond aan Zee, Heemskerk (Kruisberg); ZH.: Middelhamis, Vlaarding; Zl.: Lamswaarde; NB.: Langenboom, Mill.

Ook van de kolibriefvlinder werden in 1993 minder waarnemingen gedaan dan in de voorgaande jaren. De 22 getelde exemplaren vormen minder dan de helft van het totaal in 1992. Ditmaal werden geen overwinterraars gemeld. Het eerste exemplaar werd in mei te Egmond aan Zee gezien (via F. Melkert). Een tweede exemplaar volgde op 8 juni op de Kruisberg te Heemskerk (P. Zumkehr). Vanaf eind juni werd de vlinder regelmatig waargenomen. Deze periode werd op 1 augustus afgesloten met een exemplaar te Nunspeet (G. Plat). De laatste melding volgde bijna twee maanden later op 30 september te Middelhamis (P. Vroegindewij).

Hyles euphorbiae (Linnaeus)

Vindplaatsen: Gdl.: Millingerwaard; NB.: Mill.

Voor het tweede achtereenvolgende jaar kunnen we melding maken van de wolfsmelkpijlstaart. In het verleden is het vaker voorgekomen dat meerdere jaren achter elkaar waarnemingen gedaan werden. Meestal is dit het gevolg van het zich tijdelijk vestigen van populaties (Lempke, 1972). Na verloop van tijd kunnen deze uitsterven, waarna de soort vaak vele jaren niet meer gezien wordt. Hoogstwaarschijnlijk zijn de rupsen en vlinders die in 1993 werden waargenomen nakomelingen van de plotselinge invasie die we in 1992 beleefden. Anders dan in 1992 werden nu, met enige waarschijnlijkheid, ook twee vlinders gezien, beide in de schemering van de 29e juni te Mill (A. Adriaans). Omdat er geen bewijsmateriaal is bewaard, is de determinatie helaas niet zeker. Een dag later werden op dezelfde plaats op cypreswolfsmelk (*Euphorbia cyparissias* L.) twee rupsen aangetroffen "met rode en witte stippen". Hoewel ook hiervan geen bewijs bewaard is, kan het bijna niet anders of dit zijn rupsen van de wolfsmelkpijlstaart geweest. Weliswaar is de datum zeer vroeg, maar gezien het goede voorjaar niet onmogelijk. Wel zeker zijn de waarnemingen van rupsen, eveneens op cypreswolfsmelk, gedaan op 12 (8 stuks) en 26 augustus (11 stuks) te Millingerwaard (K. Alders). De laatste waarneming is van de plaatselijke terreinopzichter, die meende met "beschermde vlinders" van doen te hebben en het de heer Alders helaas onmogelijk maakte verder onderzoek ter plaatse te doen.

Agrotis ipsilon (Hufnagel)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Nieuw Formerum); Dr.: Bunne; NH.: Oosthuizen, Schagerbrug; ZH.: Rockanje; Zl.: Hulst, Kortgene; Lbg.: Echt, St.Pietersberg.

Met in totaal 24 waargenomen exemplaren werd 1993 het jaar met verreweg de minste meldingen van *A. ipsilon*. De soort werd vrijwel uitsluitend gemeld van de bekende plaatsen waar vlindervallen staan. Vanaf april tot november werden weliswaar elke maand waarnemingen gedaan, maar zeer mondjesmaat. De eerste vlinder werd op 24 april te

Rockanje gezien (P. Rooij), de laatste op 4 november te Hulst (E. Vermandel).

Mythimna vitellina (Hübner)

Vindplaatsen: Gdl.: Arnhem; NH.: Oosthuizen.

Na het relatief grote aantal in 1992 was deze uil ook in 1993 weer aanwezig. Er werden twee exemplaren gemeld: het eerste op 9 juli te Oosthuizen (S. de Boer) en het tweede op 20 september te Arnhem (K. Alders).

Heliolithis peltigera (Denis & Schiffermüller)

Vindplaats: NH.: Wimmenummerduinen.

Van deze zeldzame uil werd in 1992 reeds melding gemaakt van drie exemplaren. In 1993 werd opnieuw een vlinder gezien, nu in de Wimmenummerduinen (tussen Egmond en Bergen) op 19 mei (P. Zumkehr).

Helicoverpa armigera (Hübner)

Vindplaats: Ov.: Zuidveen.

Geen veldwaarnemingen van deze soort in 1993, maar wel ontvingen we een melding van rupsen binnenshuis. Vijf rupsen werden op 19 februari gevonden te Zuidveen op bloemknoppen van anjer (*Dianthus* sp.) (G. Padding), mogelijk met de bloemen in Nederland geïmporteerd (Plantenziektenkundige Dienst, schriftelijke mededeling). De rupsen werden uitgekweekt en leverden op 22 maart en 20 april de vlinders. Evenals van *Chrysodeixis chalcites* (Esper), en in mindere mate vermoedelijk ook van de thans inheemse *Macdunnoughia confusa* (Stephens), waarvan de rupsen vaak in kassen voorkomen, zijn de veldwaarnemingen van *H. armigera* niet geheel het gevolg van immigratie. Een deel van de waargenomen exemplaren van de laatstgenoemde soort kan namelijk afkomstig zijn uit geïmporteerde snijbloemen, meestal anjers, afkomstig uit Kenia en Israël (Plantenziektenkundige Dienst, schriftelijke mededeling).

Autographa gamma (Linnaeus)

De gamma-uil was in 1993 uitzonderlijk

schaars en veel waarnemers konden zelfs geen enkel exemplaar melden. Slechts in twee jaren werden minder dan de in 1993 getelde 3833 exemplaren waargenomen: 3800 in 1981 en 3400 in 1978. Het eerste exemplaar werd op 5 mei te Vlaardingen (Zuid-Holland) gezien (H. Nagel) en een tweede op 9 mei te Drempt (Gelderland) (C. Naves). Daarna volgde een vrijwel continue periode met erg weinig waarnemingen. Een eerste, zwakke migratiepiek werd waargenomen in de eerste decade van juni. In juli nam het aantal vlinders snel toe. Dit was waarschijnlijk het gevolg van een nieuwe migratie, een fenomeen dat bij de gamma-uil niet ongebruikelijk is. De nakomelingen van deze immigranten verschenen vanaf de derde decade van augustus en bereikten een piek van ruim 760 vlinders in de tweede decade van september. Daarna namen de aantallen gestaag af. De laatste gamma-uil werd op 9 november uit Breda gemeld (A. Franssen). Over het geheel genomen waren de waarnemingen vrij gelijkmatig over het land verdeeld. Er waren echter enkele uitzonderingen. Zo werden in Noord-Holland 1201 exemplaren gezien, respectievelijk vier en drie keer zoveel als in de andere westelijke kustprovincies Zeeland (300 stuks) en Zuid-Holland (406 stuks). Zeer laag scoorden Utrecht, met slechts 14 gamma's, Flevoland met 74 en Drenthe met 90 stuks. Er werd slechts één rups gemeld, uit Haarle (Overijssel) op 27 augustus (W. Oord).

Chrysodeixis chalcites (Esper)

Vindplaatsen: ZH.: Berkel, Brielle, Tinte, Vlaardingen, Voorschoten; ZL.: Hulst; NB.: Chaam; Lbg.: Meyel.

Op 17 juni werd te Vlaardingen het eerste exemplaar gezien door B. van As. Pas vanaf de eerste decade van augustus werden wat vaker exemplaren gezien, maar de aantallen bleven zeer laag. De laatste twee vlinders werden op 10 oktober te Berkel gemeld (C. de Veld). De voorgaande jaren was er een tendens van een toenemend aantal waarnemingen van deze soort. Dit jaar vormde met slechts 106 vlinders, het kleinste aantal tot nu toe, een uitzondering. Maar liefst 88 meldingen komen uit gebieden met kassencomplexen in Zuid-

Holland. Meyel is een nieuwe, maar geen onverwachte vindplaats in Noord-Limburg, omdat ook hier veel kassen zijn. In het jaarverslag over 1992 (De Vos & Rutten, 1995) werd reeds gewezen op kassen als bron van de waargenomen vlinders van *C. chalcites*. Om het voorkomen en de verspreiding van deze soort in Nederland te bestuderen, blijven we *chalcites* ook in de toekomst volgen. Interessant in dit verband zijn ook meldingen van het voorkomen in kassen, met een geschatte dichtheid en met vermelding van voedselplanten. Uw reacties zijn van harte welkom, ook over andere in kassen waargenomen vlindersoorten.

Dankwoord

Wij danken de Plantenziektenkundige Dienst (Wageningen), en in het bijzonder drs B. Aukema, voor de informatie betreffende geïmporteerde rupsen van *Helicoverpa armigera* in Nederland. Voor het verzorgen van figuur 1A-B

zijn wij dank verschuldigd aan drs T. Hakbijl, Identification and Advisory Services in Entomology (IASE), Amsterdam.

Literatuur

- KONINKLIJK METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1994. Jaaroverzicht weer jaar 1993. – *Jaaroverzicht van het weer in Nederland* 90(13): 1-10.
- KUCHLEIN, J.H., 1993. *De kleine vlinders*: 1-715. Pudoc, Wageningen.
- LEMPKE, B.J., 1972. *De Nederlandse trekvlinders*: 1-151. Thieme, Zutphen.
- LEMPKE, B.J., 1989. Interessante Nederlandse vangsten en waarnemingen van Macrolepidoptera tussen 1985 en 1987. – *Ent. Ber., Amst.* 49: 89-95.
- PALM, E., 1986. Nordeuropas Pyralider. – *Danmarks Dyreliv* 3: 1-287.
- VERMANDEL, E. & B. VANHOLDER, 1994. Trekvlinders in 1993, tiende jaarverslag (Lepidoptera). – *Phegea* 22: 37-52.
- VOS R. DE & A.L.M. RUTTEN, 1995. Trekvlinders in 1992 (drieënvijftigste jaarverslag) (Lepidoptera). – *Ent. Ber., Amst.* 55: 37-46.

Geaccepteerd 7.iv.1995.